

SPIEKBRIEF

Cruciale jaartallen

- ±40 De Romeinen bouwen een fort ter hoogte van het Domplein.
- 695 Met de komst van de zendeling Willibrord verandert het voormalig fort in een kerkelijk centrum.
- 1122 In ruil voor het aanleggen van een dam bij Wijk bij Duurstede krijgen de Utrechtse burgers stadsrecht. Utrecht is daarmee officieel een stad.
- 1382 De Domtoren is af en hoewel hij is gebouwd door het Domkapittel wordt hij al meteen omarmd door de stedelingen.
- 1580 Met de Reformatie wordt Utrecht een protestantse stad, waar het openlijk belijden van de katholieke godsdienst lange tijd verboden is.
- 1815 Utrecht hoort bij het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden.
- 1954 Het Utrechtse grondgebied wordt verdubbeld.
- 2001 Utrecht en Vleuten-De Meern samengevoegd.
- 2009 De 300.000ste inwoner wordt verwelkomd.

Inhoud

Inleiding	9
Hoofdstuk 1: De prehistorie (10.000 v. Chr. tot 40 na Chr.)	11
Het oude land.	11
Boeren in de bronstijd	14
Een lange mat!	15
De allereerste Utrechters.	18
Leven in de ijzertijd	20
Schrijfplankjes	21
Hoofdstuk 2: De Romeinen (40 na Chr. tot 400)	23
De limes: veni, vidi, vici	23
De eerste Romeinen	25
Een transportroute	26
De Utrechtse forten	27
Wachttorens.	28
De Romeinse weg	29
De snelste route	31
Uitbreiding van Traiectum	32
De vicus.	32
Romanisering	34
Het einde van het Rijk.	34
Hoofdstuk 3: De vroege middeleeuwen (400-1122)	35
Elite in een fort.	35
Rivierdorpen.	38
De komst van de Kerk.	40
De bisschoppelijke burcht.	41

Stathe.	42
De Noormannen	43
Rust en welvaart.	44
Een nieuwe kathedraal.	45
Hoofdstuk 4: De late middeleeuwen (1122-1528).	49
Stadsrecht.	50
Grachten en wallen.	51
De vroege stad.	53
Burgers aan de macht	55
Onder invloed.	56
Belegerd!	57
Burgeroorlog	58
Het einde van een tijdperk.	61
Hoofdstuk 5: Naar een protestantse stad (1528-1672).	63
Een nieuwe vorst	63
Rust	66
Religieuze onrust.	67
Beeldenstorm.	68
Alva.	69
Pacifictie van Gent.	70
De Reformatie	70
Bij de stad	71
Bij de Republiek	72
Een staatsgreep	74
Regenten aan de macht.	76
Hoofdstuk 6: Rampen, vrede en bezetters (1672-1813)	79
Het Rampjaar 1672.	79
Platzak	81
Van verraad beschuldigd	82
Code donkerrood	83
Betere tijden.	86

Een nieuwe stadhouder	88
Patriotten	89
Bataafse Republiek	90
Onder Frans bewind	92
Hoofdstuk 7: Naar een moderne stad (1813-1918)	93
Een nieuwe koning	93
Een nieuw stadsbestuur.	94
Licht en lucht	95
Armoede en ziektes	97
Betere hygiëne	99
Spoorknooppunt	101
Waterwegen	102
Fabrieken	103
Stroom en tram	105
Betere woningen	105
Oorlogsdreiging	106
Hoofdstuk 8: Plannen, crisis en oorlog (1918-1945).	109
Een stad met vliegveld	109
Nieuwe wijken	112
Doorbraken	112
Stijgende kosten	115
Crisis	115
Werkverschaffing	116
Oorlog	117
Bezetting	119
Jodenvervolging	120
Schaarste	121
Bevrijd	123
Hoofdstuk 9: Een levendige moderne stad (1945-heden)	125
Wederopbouw	126
Grote uitbreidingen.	128

Omstreden plannen	128
Hoog Catharijne	129
Kantorenstad	130
Utrecht Science Park	131
Stadsvernieuwing	132
Opnieuw volgebouwd	134
Leidsche Rijn	136
Een bruisende stad	138
Hoofdstuk 10: Tien belangrijke historische plekken	141
Het Domplein	141
De Oudegracht	142
Het stadhuis en omgeving	143
Pieterskerk (en Kerken Kijken)	144
Paushuizen	144
De Cereoolfabriek en Lombok	145
Castellum Hoge Woerd	146
Het Rietveld-Schröderhuis	146
Nieuwe Hollandse Waterlinie	147
Utrecht Science Park	147
Index	149

Inleiding

Hoe vertel je de lange en bijzondere geschiedenis van Utrecht in het kort? Dat bleek een ietwat lastige maar vooral toch ook een leuke en mooie klus. Maar hoe selecteer je? Wat vertel je wel en wat niet? Wat is de rode draad? Uiteindelijk is geprobeerd een boek te maken waarin alle historische periodes zo gelijkwaardig mogelijk aan de orde komen. En dan dus van de prehistorie tot nu. Door het archeologische onderzoek van de afgelopen decennia is veel meer bekend geworden over het oudste verleden van de stad. Daardoor kan er een uitgebreider beeld worden gegeven van 'Utrecht' tijdens de prehistorie, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen. Maar ook enkele meer historische studies hebben nieuw licht geworpen op bepaalde onderwerpen van de stadsgeschiedenis, zoals het middeleeuwse kerkenkruis, de bouw van de Dom en de storm van 1674. De geschiedschrijving over Utrecht zal altijd in beweging blijven. Niet alleen zullen er steeds weer nieuwe inzichten komen, maar er is ook heel veel nog niet onderzocht. Ondanks al het werk dat is verzet, zal er in de toekomst dus nog voldoende werk blijven voor archeologen, bouwhistorici en historici!

Over dit boekje

Voor het maken van deze *Voor Dummies*-uitgave is veel literatuur geraadpleegd, waaronder de vele archeologische onderzoeksrapporten van de gemeente Utrecht die online te bekijken zijn. Wie meer wil weten in algemene zin, kan terecht in de dikke stads-

geschiedenis *Een paradijs vol weelde*, uit 2000. Al is daarin met name het deel over de allervroegste geschiedenis niet meer zo volledig. Daar staat tegenover dat een beknopt boek als deze *Voor Dummies*-uitgave natuurlijk ook alles behalve volledig kan zijn. Graag wil ik hierbij nog de archeologen Linda Dielemans en Herre Wynia en historicus Han van Bree bedanken voor het meelesen en becommentariëren van de tekst.

Pictogrammen

Om de inhoud van de tekst te markeren zijn pictogrammen gebruikt. De volgende pictogrammen zijn in de tekst te vinden:

BELANGRIJK

Dit pictogram geeft aan dat er in de tekst een belangrijke ontwikkeling wordt beschreven.

TECHNISCHE
INFO

Dit pictogram vestigt de aandacht op een korte en heldere uitleg van gebeurtenissen en processen. Interessant, maar lig er niet wakker van als je iets vergeet.

Het ontstaan van het landschap**Jager-verzamelaars****De eerste boeren****Bronstijd en late ijzertijd**

Hoofdstuk 1

De prehistorie (10.000 v. Chr. tot 40 na Chr.)

Utrecht is voortgekomen uit alles wat de ‘Utrechters’ in de duizenden jaren vóór ons gedaan hebben. Veel daarvan is nog terug te vinden in de huizen, kerken, straten, stegen en grachten. Veel is ook uitgewist, door rivieren of latere bewoners. En veel zit nog onder de grond, zo hebben de Utrechtse archeologen ontdekt.

Het oude land

Als je met een vliegtuigje over de stad vliegt of gewoon op Google Earth kijkt, zie je meteen dat Utrecht tussen verschillende

landschappen ligt ingeklemd. Ten noordoosten verheffen zich de hoogtes van de Utrechtse Heuvelrug. Ten zuiden en zuidoosten spreidt het rivierenland zich uit en meer naar het westen ligt het van oorsprong natte veenland. En dat is al heel lang zo. De Utrechtse Heuvelrug stamt uit het Saalien, de ijstijd van ongeveer 200.000 tot 120.000 jaar geleden. Het landijs dat toen langzaam naar het zuiden afzakte, duwde grote hopen zand en puin voor zich uit. Op het hoogtepunt van de ijstijd bedekten ijstongen van soms honderden meters hoog een groot deel van Noord-Nederland. Toen het klimaat geleidelijk weer warmer werd en het ijs langzaam maar zeker smolt, bleven het zand en puin als heuvels in het landschap achter. Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (75.000 tot 12.000 jaar geleden), kwam het landijs niet meer tot in Nederland, maar het koude klimaat liet wel zijn sporen na. De wind vlakke de kale heuvels af en het weggewaaid zand hoopte zich op andere plaatsen weer op. Zo ontstonden de dekzanden, die de Utrechtse Heuvelrug aan de oostzijde een stuk groter maakten.

Zo'n 12.000 jaar geleden, dus na het Weichselien, werd het opnieuw warmer en raakten de heuvels bebost. Niet veel later kwamen er ook mensen naar de omgeving van Utrecht. De hogere delen van de heuvelrug vormden geschikte plaatsen om te wonen. Rond 4000 voor Chr. stroomden er rivieren door het land ter hoogte van Utrecht. En doordat die voortdurend hun loop verlegden, werden op veel plaatsen zand en klei afgezet. Zo veranderden de rivieren het landschap.

Net als het rivierenland is ook het veenland ongeveer 6000 jaar oud. Oorspronkelijk groeiden er bomen als els en wilg in een drassig en moerasachtig land. Voor de mens dus geen ideale woonomgeving, maar voor allerlei dieren des te meer, zoals otters, bevers, watervogels en, wie weet, af en toe ook weleens een wolf!

TECHNISCHE
INFO

ARCHEOLOGIE

Om te weten wie er in de afgelopen duizenden jaren in Utrecht woonden, zijn we afhankelijk van archeologisch onderzoek. Door nauwkeurig alle bewoningssporen te bekijken, kunnen archeologen de tijd ontwarren en reconstrueren hoe onze voorouders leefden. Daarbij worden ze geholpen door nieuwe technieken, zoals een grondradar waarmee in de bodem kan worden gekeken of een digitale hoogtekkaart, waarop allerlei oude sporen zijn te ontdekken. Ook zijn er verschillende specialisten, zoals mensen die aan boomringen kunnen aflezen wanneer een boom leefde en is omgehakt. Sommigen kunnen aan de hand van oude pollen en zaden het landschap van lang geleden reconstrueren, weer anderen weten van alles over dieren- of mensenbotten of van aardewerk, gereedschappen en ga zo maar door! In Utrecht worden sinds begin vorige eeuw opgravingen gedaan.

TECHNISCHE
INFO

EEN STENEN HAMER

Tijdens werkzaamheden bij de Thorbeckelaan in Zuilen kwam in 1923 een prachtige stenen strijdhamer tevoorschijn. De hamer was gemaakt van lydiet, een zwarte natuursteen, en was ruim 4000 jaar oud! Aangezien er nauwelijks gebruikssporen op zaten, zal hij een ceremoniele functie hebben gehad. Weliswaar was het tot 2015 het oudste voorwerp in de stad, maar omdat het een losse vondst betrof – dat wil zeggen dat er geen andere menselijke bewoningssporen rondom zijn onderzocht – viel er

niets meer over te zeggen dan dat er hier rond 2200 voor Chr. mensen waren.

Boeren in de bronstijd

Dat er in de prehistorie in Utrecht ook echt mensen hadden gewoond, werd voor het eerst duidelijk tijdens een grote archeologische inventarisatie die in 1994 voorafging aan de bouw van de Vinex-wijk Leidsche Rijn. Vlakbij de Burgemeester Middelweerdbaan in De Meern werden bewoningssporen van een nederzetting uit de midden-bronstijd (1800-1100 voor Chr.) aangetroffen. Het terrein werd niet opgegraven, maar als archeologisch rijksmonument beschermd en opgenomen in het Máximapark.

Toen rond 2007 de naaste omgeving van het monument bebouwd ging worden, is er wel archeologisch onderzoek uitgevoerd. Daarbij kwamen een oude rivierloop, scherven van bronstijdaardewerk en delen van steigertjes tevoorschijn. Ook werd afval gevonden van een ambachtsman die geweien van edelherten en elanden had bewerkt. Gweien vormden een heel geschikt materiaal voor het maken van mesheften en andere gereedschappen. In die tijd leefden hier dus nog gewoon elanden! En beren, want tussen de vondsten zat ook een kaakdeel van een bruine beer. Uit andere dierenbotten kon worden afgeleid dat de bewoners regelmatig rundvlees op het menu hadden staan, net als varkensvlees. Er werden toen ook al honden als huisdier gehouden, zo bleek uit de vondst van een hondenskelet. Het dier moet er hebben uitgezien als een kleine herdershond en gezien zijn afgesleten tanden was het vrij oud geworden. De bewoning werd gedateerd tussen 1400 en 1275 voor Chr.